

ІНСТИТУТ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД І ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

Автор статті аналізує світовий досвід виборчого процесу як запоруки політичної відповідальності перед громадою. Особливу увагу приділено визначенню типу виборчої системи. Зроблено висновок, що інститут виборів стоїть на досить високому рівні в ієрархії цінностей політичної культури в сучасному світі, протк представники українського політичного класу, а також політичні інститути виявилися неготовими до проведення демократичних реформ світового рівня.

Ключові слова: виборча система; світовий досвід; перспективи впровадження.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах демократії вибори виконують функцію реального механізму формування органів влади, якщо проводяться у суворій відповідності до закону, гласно й неупереджено з боку органів влади. Вибори – сукупність процедур, за якими відбувається трансформація волі виборців у представницькі мандати, в демократичній правовій державі є єдиним юридично гарантованим і легітимним способом формування державних і муніципальних органів. Саме тому повинні проводитись періодично, гласно, відкрито (коли громадськість спостерігає за ходом проведення виборів) й встановлені терміни.

У зв'язку з цим, важлива роль інституту виборів в демократичних державах не викликає сумніву. Недемократичні режими не відмовляються від проведення виборів взагалі, хоча останні й перетворюються на просту формальність, якийсь ритуал із заздалегідь відомими результатами. При відсутності демократії, але з наміром зберегти видимість виборів на виборчі органи чиниться певний тиск, для того щоб вони забезпечили потрібні керівникам держави підсумки голосування. Проте спроби імітації виборів свідчать про те, що значимість інституту виборів визнана всіма державами. Таким чином, інститут виборів стоїть на досить високому рівні в ієрархії цінностей політичної культури в сучасному світі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню окремих аспектів виборчого права та виборчих систем присвячені праці багатьох вітчизняних науковців, зокрема Р. Балабан, М. Варій, Л. Кочубей, О. Мазур, Ю. Остапеч. Проблеми типології виборчих систем досліджував Р. Панкевич та М. Рибачук. Щодо зарубіжних дослідників даного питання, то використовувались праці Р. Таагепера та Л. Хуана.

Формування цілей статті. Враховуючи сьогоденні реалії виборчої системи в Україні, метою статті є розгляд світового досвіду виборчих систем, викори-

стання його в Україні, щоб забезпечити побудову української демократичної держави і громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Який тип виборчої системи більш прийнятний для тої чи іншої держави, вирішується з урахуванням її національних традицій державного будівництва, етнічної, міжконфесійної специфіки взаємовідносин в суспільстві, особливостей менталітету і політичної культури громадян.

Більшість європейських країн до середини XIX ст. при формуванні виборчих органів влади користувалися мажоритарною системою, але внаслідок розвитку політичних партій ця система поступово була замінена пропорційною системою. І починаючи з цього моменту пропорційна виборча система отримує широке застосування при формуванні не тільки парламентів, а й органів місцевого самоврядування.

Принципом мажоритарності на сучасному етапі користуються при формуванні палати громад у Великобританії, а також при виборі членів Національних зборів Франції, а також в ряді країн, наприклад, в Німеччині, Греції, Італії та ін., подекуди, з метою використання переваг обох систем на практиці застосовується змішана виборча система. Дуже часто у виборчій системі бачать лише порядок проведення виборів і розподілу мандатів за результатами голосування, але це далеко не так [4, с. 18].

Питання виборчої системи перш за все питання влади. Політичні сили, що борються за владу, оцінюють виборчі системи з тієї вигоди, яку вони матимуть в кінцевому результаті. Виборча система виділяє електоральну стратегію учасників виборчої кампанії, надає величезний вплив на партійне будівництво і процеси легітимації політичної влади. Правильно обрана виборча система в умовах багатомірності здатна надати всім політичним силам можливість реалізувати своє електоральне покликання. При виборі типу виборчої системи потрібно виходити не з сьо-

годнішніх міркувань, а з того, наскільки той чи інший її тип буде сприяти розвитку політичних партій, становленню багатопартійності, демократизації країни в цілому.

Виборче законодавство є тонким індикатором політичних процесів, що відбуваються в суспільстві і тому електоральні «правила гри» нерідко переглядаються і піддаються змінам. На наш погляд, не можна протиставляти ці дві системи, виходячи з принципу ефективності. Безумовно, обидві системи не позбавлені як достоїнств, так і недоліків, але при цьому необхідно виходити з того, що світова електоральна практика не знає ідеальних процедур проведення виборчих кампаній. Мабуть, головним фактором, що впливає на характер виборчої системи, є специфіка взаємовідносин між різними гілками влади, обумовлена Конституцією. Якщо в державі практикується президентська форма правління, то тут парламент матиме дещо приглушений характер, а якщо ж при створенні державних органів застосовується принцип парламентаризму, то в такому випадку роль парламенту в політичній системі суспільства буде домінантною.

В умовах президенціалізму як особливого вияву інституту глави держави, уряд в меншій мірі залежить від парламенту. Його стійкість визначається перш за все економічною і політичною стабільністю в суспільстві. Тому модель парламентаризму, існуюча в президентських республіках, розглядається в якості інструмента щодо забезпечення консенсусу в суспільстві, і досягненню цієї мети служить пропорційна виборча система, яка здатна створити умови для найбільш повного представництва і передати різноманітність громадських поглядів в парламенті.

Поєднання президенціалізму з пропорційною виборчою системою в світовій практиці не отримало широкого поширення. Такий симбіоз характерний перш за все для країн Латинської Америки. Як відзначають фахівці, в цих країнах перехід від мажоритарної виборчої системи до пропорційної став підсумком політичного компромісу [14, с. 218]. Пропорційна система в цих суспільствах розглядалася як інструмент щодо забезпечення справедливого представництва в парламенті і боротьби з авторитарними тенденціями в політичній владі. Однак досвід цих же країн свідчить про те, що виборча система не може виступити гарантом демократичного розвитку, оскільки вона в складній конструкції демократичного облаштування хоча і займає важливе місце, але тим не менш може стати ефективною тільки в тому випадку, якщо всі учасники політичного процесу в рівній мірі признають і будуть дотримуватися прийняті електоральні правила, якщо в суспільстві усвідомлюють і приймають демократичні цінності і т. д.

У політичній науці загальноприйнятим є теза про несумісність президенціалізму з пропорційною виборчою системою. Про це в своїх роботах неодноразово згадував Х. Лінц [14, с. 220]. Сенс сказаного полягає у тому, що сильна президентська влада несумісна з сильними партіями. У разі формування парламенту на основі пропорційної системи, де виборець безпосередньо голосує за політичну партію, виникає ряд потен-

ційних небезпек у взаєминах президента з законодавчою владою, які є загрозою для демократії.

З історії відомо, що успіхи в розвитку демократії в чималому ступені пов'язані з переходом до пропорційного представництва. Як бачимо з даного простого розрахунку, навряд чи при такому співвідношенні контактів депутата зі своїми виборцями. Припустимо, склад Верховної ради формується строго на основі мажоритарної системи, в результаті отримаємо співвідношення представництва 1 депутат на 225 тис. виборців. Можна вести мову про інтенсифікацію зв'язків між електоратом і його представниками. Поліпшення системи зворотного зв'язку може бути досягнуто і іншими, більш ефективними способами, наприклад, аналізом застосовуваної зараз в Україні пропорційної системи, яка передбачає наявність єдиного загальнонаціонального округу [1, с. 54].

У деяких державах подібна система практикується, але вона характерна переважно для малих країн, прикладом чого може служити ефективність функціонування окружної системи в Нідерландах та Ізраїлі, що володіють невеликими територіями при високому ступені однорідності [4, с. 28]. Чималий вплив на вибір виборчої системи надають особливості партійної системи держави. Пропорційна система сприяє появі безлічі дрібних партій і проникненню їх в парламент, що в кінцевому рахунку призводить до зниження працездатності парламенту. Звісно ж, що ця теза не зовсім коректна, оскільки досвід деяких країн свідчить про те, що перехід від пропорційної виборчої системи до мажоритарної істотно не впливає на кількість партій. Необхідно виходити з того, що кількість партій в суспільстві з постійною політичною системою визначається в більшості випадків природним ходом розвитку і становлення демократичних засад в суспільстві. Крім того, світова практика знає іншого способу обмеження появи нових партій і їх потрапляння в парламент.

Це, по-перше, введення процентного бар'єру, який встановлює, який процент голосів повинна отримати політична партія, щоб бути представленою в парламенті; по-друге, посилення правил реєстрації нових політичних партій при одночасному розширенні можливостей для вже існуючих; по-третє, лібералізація правил реєстрації нових партій з одночасним жорсткістю правил участі в виборчих кампаніях і т. д.

Традиційно прихильники мажоритарної системи відзначають, що «ефективним засобом для подолання конфлікту між двома формами представництва – партійним і цивільним – є проведення виборів в законодавчі органи тільки за мажоритарною виборчою системою із забезпеченням рівного права участі в них об'єднань громадян, а не тільки політичних партій і що уявлення про демократію як про конкуренцію передбачає головним завданням голосування визнання лідерства, а не відтворення конфігурації різних інтересів і думок виборців на рівні виборчих зібрань [6, с. 351]. Тому перевагу слід віддати мажоритарній системі, яка вносить елемент ефективності в систему, яка в інших відносинах відрізняється досить невисокою ефективністю.

Безумовно, неправильно заперечувати той факт, що в сучасних умовах

будь-який уряд потребує деякої незалежності від партійно-політичних програм, оскільки стає все складніше передбачити всі події, на які урядам доводиться реагувати. Якщо в існуючих обставинах потрібна певна незалежність депутатів від виборців, то кандидатам в депутати логічніше пропонувати електорату свою здатність приймати потрібні рішення, замість того щоб пов'язувати себе руки конкретними обіцянками, а виборці повинні усвідомлювати, що уряду доводиться мати справу з непередбачуваними обставинами. Тоді, з точки зору електорату, «особиста довіра, яку вселяє кандидат, – більш підходяща підстава для вибору, ніж оцінка планів майбутніх дій» [10, с. 12]. Виборець повинен надати депутату та уряду певну свободу щодо вибору інструментів і способів виконання програм.

Але при цьому відносна незалежність влади від виборців зовсім не значить її цілковиту безвідповідальність. Сучасний виборець зберігає за собою вирішальну владу, якою він наділений при представницькому правлінні. Виборці не утворюють однорідну масу, яку можна як завгодно поділити відповідно до політичних уподобань. Вони об'єднуються в різні партії, рухи відповідно до тих розколів, які є в суспільстві. Але при цьому очевидно, що жоден соціально-економічний або культурний розкол не є більш важливим і стійким, ніж будь-які інші. Формування ж парламенту на основі тільки мажоритарної системи може призвести до атомізації депутатського співтовариства, яка легко перетвориться в даному випадку для влади в більш керовану масу, де простіше буде домовлятися з кожним депутатом окремо, ніж з організованою групою в рамках політичної партії [7, с. 312].

Аморфна структура парламенту створить чимало передумов для маніпулювання поведінкою депутатів у ході парламентської діяльності. Крім того, формування законодавчого органу на основі мажоритарної системи не сприятиме політичному самовизначенню суспільства і політичному структуруванню парламенту в цілому.

Звісно ж, що застосування змішаної системи при формуванні законодавчого органу на даному етапі розвитку українського суспільства було б найбільш вірним. Такий підхід до формування парламенту, на наш погляд, найбільшою мірою сприяв би реалізації конституційних прав громадян обирати і бути обраними, реальної участі в управлінні державними справами більш широких верств населення, політичних партій і рухів, збалансованості гілок влади. Крім того, змішана виборча система розширює права виборця, надаючи йому два голоси. Голосуючи за партійний список в рамках пропорційної частини, виборець віддає перевагу тій партії, яка, на його погляд, найбі-

льшою мірою відображає його інтереси, а обираючи одного з кандидатів за мажоритарними списками, виборець обирає того, хто, на його думку, заслуговує на довіру.

Висновки. Таким чином, дослідження положень виборчих систем країн світу дозволяє дійти висновку, що визначальний вплив на побудову системи виборчого процесу має ступінь розвитку демократичних традицій, у тому числі – наявність досвіду проведення демократичних і чесних виборів. У більшості країн система виборчих органів є децентралізованою, між її складовими наявні зв'язки координації, а не субординації; повноваження вищого органу адміністрування виборів покладено на центральний орган виконавчої влади, як правило, Міністерство внутрішніх справ.

Результати дослідження дають право зробити висновки про відсутність єдино «правильної» моделі виборчого процесу, яка може застосовуватись як шаблон для національного законотворення. Міжнародні стандарти виборів представляють собою лише комплекс принципів і ідей, а не механізмів їх досягнень. Ефективне й відповідальне виконання українським політичним класом своїх функцій повинні забезпечувати окремі механізми, такі як підвищення мотивації, дослідження ціннісних засад, участь громадян у процесах державно-політичного управління. Також важливе значення відіграє механізм забезпечення зміни поколінь у державно-владних структурах. Чинником професіоналізації діяльності політичного класу є їх політична підготовка в межах менеджерської парадигми, а також консультацій з політичними силами щодо ступеня і рівня розмежування політичних і управлінських завдань.

Українське законодавство, предметом регулювання якого є вибори, фактично не містить норм, які б не відповідали міжнародним стандартам. Проте для України у зв'язку з прийняттям нею курсу на гармонізацію національного законодавства з європейським правом постає питання відповідності законодавства України з урахуванням особливостей побудови системи адміністрування виборчого процесу, економічних, політичних та етнокультурних особливостей нашої нації європейським стандартам.

Перспективи подальших досліджень. Розвиток та удосконалення виборчої системи України становить невід'ємну частину загального конституційного процесу і входить до кола завдань, які мають бути розв'язані в ході триваючої нині конституційної модернізації. При цьому доцільно закріпити на конституційному рівні загальне визначення типу виборчої системи в Україні, що дозволить забезпечити принцип стабільності виборчого законодавства та унеможливить швидкі й кардинальні зміни типу виборчої системи, які часто зумовлені не суспільно-правовою потребою, а виключно політичними міркуваннями.

Список використаних джерел

1. Балабан Р. В. Теорія виборчої системи [Текст] / Р. В. Балабан. – К. : Либідь, 2007. – 108 с.
2. Варій М. Й. Політико-психологічні передвиборні та виборчі технології [Текст] / М. Й. Варій. – К. : Ельга: Ніка-Центр, 2003. – 398 с.
3. Кочубей Л. А. Виборчі технології [Текст] / Л. А. Кочубей. – К. : Укр. Центр політ. менеджменту, 2008. – 331 с.

4. Мазур О. Г. Выборчі системи: світовий досвід [Текст] / О. Г. Мазур. – Луганськ : видавництво Східноукраїнського державного університету, 2008. – 51 с.
5. Остапеч Ю. Выборчі системи і процеси [Текст] / Ю. Остапеч // Політологія: підручник / за ред. М. М. Вегеша. – К. : Знання, 2008. – С. 224–250.
6. Панкевич Р. Проблеми типології виборчих систем [Текст] / Р. Панкевич // Вісник Львівського університету. – 2002. – Вип. 4. – С. 349–357.
7. Примуш М. В. Выборча система [Текст] / М. В. Примуш // Політичні партії: історія та теорія. – К. : Вид. дім «Професіонал», 2008. – С. 298–316.
8. Пугачев В. П. Выборы [Текст] / В. П. Пугачев // Політологія: учебник – М. : ООО «Изд-во «ЭКМО», 2003. – С. 296–324.
9. Рибачук М. Аналіз концепцій сучасних моделей виборчих систем [Текст] / М. Рибачук, Б. Райковський // Політичний менеджмент: Політологія. Соціологія. Психологія. – 2009. – № 3. – С. 46–59.
10. Романюк А. Партії та електоральна політика [Текст] / А. Романюк, Ю. Шведа. – Львів : ЦПД-«Астролябія», 2005. – 366 с.
11. Скрипкина Ж. Б. Избирательные системы и технологии [Текст] / Ж. Б. Скрипкина. – М. : Вузовский ученик, 2007. – 174 с.
12. Таагепера Р. Описание избирательных систем [Текст] / Р. Таагепера, М. С. Шугарт // Полис. – 1997. – № 3. – С. 120–139
13. Табачник Д. В. Западные избирательные системы: мифы, геополітика и права человека [Текст] / Д. В. Табачник, О. И. Верник. – Харьков : Фолио, 2009. – 271 с.
14. Хуан Л. Опасности президентской формы правления // Теория и практика демократии. – М., 2006. – С. 216–222.

Ю. С. Кучеренко,

Черноморский национальный университет им. Петра Могилы, г. Николаев, Украина

ИНСТИТУТ ИЗБИРАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ: МИРОВОЙ ОПЫТ И ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В УКРАИНЕ

Автор статьи анализирует мировой опыт избирательного процесса как залог политической ответственности перед обществом. Особое внимание уделено определению типа избирательной системы. Сделан вывод, что институт выборов стоит на достаточно высоком уровне в иерархии ценностей политической культуры в современном мире, протк представители украинского политического класса, а также политические институты оказались не готовы к проведению демократических реформ мирового уровня.

Ключевые слова: избирательная система; мировой опыт; перспективы внедрения.

Y. Kucherenko,

Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv, Ukraine

INSTITUTE OF THE ELECTORAL SYSTEM: WORLD EXPERIENCE AND ITS USE IN UKRAINE

The author analyzes the international experience of the electoral process as a guarantee of political responsibility to the community. Particular attention is given to the type of electoral system. It was concluded that the institution of elections is at a high level in the hierarchy of values of political culture in the modern world протк representatives of the Ukrainian political class and political institutions were not ready to democratic reform world standards.

Key words: electoral system; international experience; the prospects for implementation.

Рецензенти: *Євтушенко О. Н.*, д-р політ. наук, професор;
(Черноморський національний університет імені Петра Могили)
Андріяш В. І., канд. політ. наук, доцент.
(Черноморський національний університет імені Петра Могили)

© Кучеренко Ю. С., 2017

Дата надходження статті до редколегії 14.08.17